

Субстантыўная метафара ў мове твораў Я.Купалы

У.А.БОБРЫК

У лексічнай спадчыне Я.Купалы шырока прадстаўлена субстантыўная метафара. Гэта тлумачыцца неабходнасцю абазначаць разнастайнасць індыўідуальных успрыманняў, адчуванняў, вобразаў, пачуццяў, ідэй. Спецыфіка вобразнага ў стылі мастацкай літаратуры – у сістэмнай спаянасці яго з усёй структурай мастацкага цэлага (1).

Метафарычнае прыпадабненне засноўваецца на якой-небудзь прымеце, агульнай і ў рознай ступені адметнай для паняццяў, якія перадаюцца значэннем зыходнага слова і пераносна-вобразным ужываннем. Аналогія, на аснове якой здзяйсняецца вобразны перанос, можа быць уяўнай, відавочнай ці абумоўлена больш складанымі асацыяцыямі. Індыўідуальна-аўтарская метафара – гэта аднаразовае змяненне значэння слова на аснове асацыяцый і ўяўленняў, якія ўзнікаюць у працэсе мастацкага мыслення і адлюстроўваюць аўтарскае ўспрыняцце рэчаіснасці. Неабходнай умовай рэалізацыі метафарычнага значэння з’яўляецца яго сувязь з кантэкстам – гэта кантэкстуальна звязанае значэнне, якое ўзнікае ў мове ў выніку перамяшчэння традыцыйных кантэкстаў выкарыстання слоў.

У выніку гэтага перамяшчэння адбываецца прысваенне аб’екту “чужых” прымет, якасцей і стану, якія выяўляюцца ў другім класе прадметаў ці адносяцца да другога аспекту, параметра данага класа. Са сродку стварэння вобраза метафара пераўтвараецца ў спосаб фарміравання значэння, што не хапае ў мове (2).

Найбольш распаўсюджанай у мове Я.Купалы з’яўляецца субстантыўная метафара. Так, у “Тлумачальным слоўніку беларускай мовы” назоўнік *вайна* выступае з наступнымі значэннямі: “адкрытая ўзброенная барацьба паміж дзяржавамі, народамі, плямёнамі або грамадскімі класамі”, перан. “стан варожасці, барацьба с кім-, чым-небудзь” (I, 453). У Купалы таксама сустракаецца гэта значэнне, але на аснове яго ўзнікае новае пераноснае значэнне “жніво, касьба”, якое развілося паводле дзеяння, што ляжыць у аснове назоўніка, інтэнсіўнасці і спосабу яго працякання:

Косы не свішчуць сталёвыя
Ў соннай траве сенажацяў,
Серп на *вайну* не йдзе з коласам,
Песень, і тых не чуваці.¹
Серп гуляе па палосах,
Паўрубень бразджыць на возе...
Вып’ем чарку – а там, родны,
Гайда на *вайну*... з косамі. (II, 310-311).

Гэта ж значэнне па аналогіі з вышэй апісаным словам развілося ў лексемы *бітва*:

Красаваў, наліваўся
І даспеў шнур мужычы;
Час вам, жнейкі, на *бітву*!
Постаць кліча, ой, кліча. (III, 187).

На аснове гэтага ж пераносу семантычныя змены адбыліся ў лексемы *жніва*. Да асноўнага значэння “ўборка збожжавых культур сярпамі або жатнымі машынамі; час, пара ўборкі збожжа; жтата збажына; ураджай” далучаецца новае “бітва, бой, бойка”:

Гу-га-га! як бой удаўся!
Вораг дрогнуў, вораг здаўся,
Не прамог, злажыў аружжа;
Як быў дужы – стаў нядужы:
Той уцёк, той у палон
Здаў сябе, як у прыгон.

І вось *жніва*, што за *жніва*!
Бокам, сторчам, проста, крыва –
Труп ля трупа, як калоды... (III, 275).

Характар вобразных асацыяцый паэта залежыў ад многіх прычын: ад яго светаўспрымання, мастацкіх сімпатый, традыцый. Якімі б свежымі і нечаканымі ні здаваліся вобразныя асацыяцыі, яны заўсёды абумоўлены пэўнымі ідэйна-вобразнымі сувязямі з усім кантэкстам, са зместам і жанрам твора. Аб гэтым сведчаць іншыя пераносныя значэнні лексем *жніва* “разбой, забойства”:

Бацькі забітых і сыны,
Адно збірае больш галоваў
Ён з непамернай той вайны.
Штодзень расце Машэка ў славу,
Расце з крывавага *жніва*,
Бароніць пушча яго справу,
А гімн пяе яму сава. (V, 109-110).

А ў вершы “Запела вясна сваю песню” гэта лексема ўспрымаецца як “вялікая колькасць смярцей, ахвяр, мерцвякоў”:

Хоць буры і сцюжы гулялі,
Хоць мор сабіраў сваё *жніва*, –
Жыве ён (сялянін), як жыў тут спрадвеку,
Жыве яго хатка і ніва. (III, 260).

Вобразны перанос, заснаваны на інтэнсіўнасці працякання дзеяння, яго характэрных асаблівасцях, назіраецца ў лексеме *сяўба* “дзеянне паводле дзеясл. сеяць; пасеў збожжавых культур; пара, калі сеюць” (ТСБМ, V, 454). Дзякуючы індывідуальнаму ўспрыняццю рэчаіснасці яна набывае значэнне “вайна”:

А йрдзіца (вясна 1905-ая) ўся гарачаю чырвонаю крывёй,
Крывёй палощча ўсходы, што ўзышлі і... не ўзышлі!
Не з сонцам выйшла блаславіць аратага арбу,
Не з сонцам туліцца да скрыўджаных сяліб і хат,
А грознымі пажарамі распачала *сяўбу*,
Пажарамі-зніштожаннем святкуе свята свят! (III, 298).

З гэтым жа значэннем выступае назоўнік *ток*, які ў беларускай мове фіксуецца са значэннямі “спецыяльны будынак для складвання, абмалоту і ачысткі збожжа; гумно; пляцоўка для абмалоту збожжа; абл. земляная падлога (звычайна гліняная)” (ТСБМ, V, 494):

На Нямізе снапы сцелюць галовамi, малоцяць
Цапамi сталёвымі, жыццё кладуць на *таку*,
Душу веюць ад цела. (V, 244).

Некаторыя лексічныя адзінкі з канкрэтнага, прадметнага значэння пераходзяць у раздзел метафар (уласна субстантыўных). Так, назоўнік *лаціна* ў беларускай мове азначае “дошка, жэрдка і пад., якія кладуцца ўпоперак крокваў” (ТСБМ, III, 27), у купалаўскім кантэксце ён набывае значэнне “лапіна, участак зямлі”:

/Сымон:/ Я павiнен тут астацца, каб рукамі і зубамі трымацца гэтай спадчыны
бацькавай, бо як згублю яе – месца мне на цэлым свеце не будзе.

/Незнаёмы:/ Што ж, браце мой? Думаеш, што гэта *лаціна* зямлі скрозь дна праваліцца?
(VI, 322).

З блізім значэннем, якім канкрэтызуецца лапіна, участак зямлі, што з’яўляюцца пасля таяння снегу, ужывае паэт лексему *лата*, асноўнае значэнне якой “кавалак тканiны”:

Хлынула вон зiмавая нуда,
Сонца ўносе цяпло і пагоду;
Шумныя песні iграюць лясы,
Павявае вятрок цеплаваты,
Белая нiва ад снежнай расы

Ўбіраецца ў чорныя *латы*. (I, 371).

У гэтым выпадку перанос назвы адбываўся на аснове знешняга падабенства прадметаў.

Каб паказаць жыццяздольнасць мовы народа, здольнасць перадаць самыя разнастайныя і незвычайныя адценні, паэт знаходзіў новыя адценні назоўніка *лата* “беднасць, нястача”:

Без яды адзін брат ссох,
Другі чахне ў *латах*,
Трэці з торбай на плячох
Кляне так жа брата. (II, 325).

Прыклад паказвае, што адбыўся перанос па знешняй характэрнай прымеце па адзенню, якая паказвае сацыяльнае становішча, абстрактныя паняцці.

Некаторыя лексемы ў пэўным кантэксце набываюць жартаўлівую эмацыянальную афарбоўку. Назоўнік *латы* “металічныя даспехі, якія ў старажытнасці засцерагалі воіна ад удараў халоднай зброяй, а ў сярэднія вякі – і ад агнястрэльнай зброі” ўжыты Купалам у пераносным значэнні “знешняе покрыва цела жывёлы”:

Кіўнула з іх (п’явак) адна Ігнату,
Як ёсць уся ў бліскучых *латах*, (II, 116).

Пераноснае значэнне адбываецца таксама на аснове знешняга падабенства, калі знешняе покрыва жывёлы параўноўваецца з металічнымі даспехамі на аснове прыметы “бліскучы”.

Шырока ўжываецца ў мове паэта слова *кветка* “орган размнажэння з пупышкі (бутона) і складаецца з кветаножкі, кветаложа, чашачкі, вяночка, звычайна каляровага, тычынак і песціка (песцікаў); травяністая расліна, якая прыгожа і пахуча цвіце”. У паэтычнай мове на аснове зрокавых успрыманняў колераў, калі зьяўляецца пераліванне колераў аднаго неадусаўлёнага прадмета пераносіцца на другі, набыло новае значэнне “зорка”:

Як летняе сонца свае згасіць косы
І *кветкі* нябесны зайграюць нясмела, —
Ноч сее тады серабрыстыя росы,
Над логам звісае туманнай пабелай. (III, 61).

А ў вершы “Алеся” лексема яшчэ больш пашырыла свой семантычны аб’ём з новым значэннем “ласкавы зварот да дзіцяці”:

— Спі, засні, мая дзетка,
Птушкі ўжо заснулі,
Спі, засні, мая *кветка*,
Люлі, люлі, люлі. (IV, 276).

У метафарах з адценнем адушаўлёнасці асабліва ярка выступае эмацыянальная ацэнка. Такія метафары-назоўнікі звычайна выступалі ў сінтаксічнай функцыі зваротка, як гэта відаць з папярэдняга прыкладу, або дапаўнення. Найбольш часта яны ўжываліся ў прастай мове, а таксама ва ўнутраных маналогох герояў:

— Ах, вяртайся, мой саколе!
Паратуй мяне ў нядолі,
Ўсцеражы сваю *каліну*,
Каб не легла ў дамавіну! (IV, 150).

Назоўнік *каліна* са значэннямі “куставая расліна сямейства брусніцых з белымі кветкамі і чырвонымі горкімі ягадамі; ягады гэтай расліны” (ТБСМ, II, 589) на аснове пераносу характарыстыкі па знешняй адметнай прымеце набыў новы сэнс “маладая, нявеста”.

Некаторыя неадусаўлёныя назоўнікі са значэннем нябесных цел набылі значэнне адушаўлёных дзякуючы метафарычнаму пераносу, заснаванаму на аснове псіхалагічнага ўспрымання прадметаў аб’ектыўнай рэчаіснасці. Так, лексемы *месяц*, *сонца* набылі значэнне адушаўлёнасці “любімы, каханы”:

[Зоська:] Пайду к яму, к свайму *месяцу* святлянаму, абаўюся каля яго, як хмель каля дубочка, і забудуся хоць на час на свае думкі трывожныя, на самую сябе беспрыпынную. (VI, 314);

Устань, устань, маё ты *сонейка!*

Залатаструнна йграе ўжо вясна, (У, II9).

Назоўнік прадметнага значэння *ліна* на аснове аўтарскага зрокавага ўспрыняцця прадмета набыў значэнне "стары чалавек":

Высока, разлажыста

Расселася пры хаце

Стара-старая *ліна*,

Паважаная, як свацця,

Сто лет ужо старусе,

А можа нават болей, (I, 65).

У беларускай мове *лірнік* — гэта "вандроўны беларускі музыка-пясняр, які акампаніруе сабе на ліры" (ТСБМ, III, 49). Паэт надаў гэтай лексічнай адзінцы новае пераноснае значэнне "паэт, пясняр, той, хто складае песні":

Час патрапіць усё пакрышыць, адалеці,

Путы нават змарнеюць у плесні, —

Покі ж будзе душа хоць адна жыць на свеце,

Будуць жыці і *лірнікаў* песні. (III, 118).

З гэтым жа значэннем Купала выкарыстоўваў лексему *дудар* "музыкант, які іграе на дудзе":

Расце на сходзе недавольства,

А *дудароў* магутны хор

Пяе аб крыўдах і ўсіх кліча

Да новых праўд, да новых зор. (III, 125).

Пашырэнне семантычнага аб'ёму гэтых лексічных адзінак адбылося на аснове прыпадабнення па выконваемаму дзеянню.

Элементы метафарызацыі прысутнічаюць у пераносе прымет наймення асобы для абазначэння бытавых прыстасаванняў, захавання вырабляемых асобай прадметаў. Так, слова *лыжачнік* "майстар, які робіць драўляныя лыжкі" (ТСБМ, III, 64) набыло новае адценне "пасуднік, паліца для захавання посуду":

Кіснуць не памыты

Ў *лыжачніку* лыжкі,

Дзе папала — ў нелад

Саганы і міскі. (IV, 173);

[Даміцэля:] Прынясі ты, Кацярынка, пляшку і чарку: там — у *лыжачніку* знойдзеш. (VI, 248).

Назоўнік *вочка* ў сучаснай беларускай мове мае некалькі значэнняў, аднак у мове Купалы развілося значэнне "зорка". Перанос наймення адбыўся на аснове падабенства па форме, памеру:

І галубіць шлях (млечны шлях) бледны зямлю яснавіцай

Сочыць *вочак* мільёнамі долю людскую,

То святлей, то мглісцей зацвітае, мігціцца,

Сее скрозь ні то сон, ні то яву такую. (IV, 26).

Новае значэнне ў мове Купалы магло фарміравацца ў выніку пераносаў на аснове агульнасці функцыянальнага прызначэння прадметаў:

Дзе-нідзе глянула нясмелая

Пралеска *вочкамі* на божа двор, —

Людскіх слёз кветка сіня-белая

Шукае сонца днём, а ночкай — зор. (У, II9).

На аснове падабенства па форме, характэрных, спецыфічных уласцівасцей прадмета развілося новае значэнне "зорка" лексемы *іскра*, асноўнымі значэннямі якой з'яўляюцца "маленькая часцінка раскаленага або палаючага рэчыва; яркі зіхатлівы водбліск, бліскучая кропка; перан., пачатак, пробліск, праяўленне якога-н. пачуцця, думкі, таленту" (ТСБМ, II, 560):

На небе толькі як прынада,
Бялее млечная дарога.
То там, то сям запаланее
Іскра над скованаю шыяй; (III, 154-155).

Са значэннем "зорка" ў паэтычным кантэксце ўжываецца лексема *мак*. Як і ў папярэдніх назвах, перанос адбыўся на аснове падабенства па форме, памеры:

Тонуць думы ў спакоі трывожна-святым,
Над зямлей расплываюцца з сумнай цямырай
Аж да высі, што *макам* мігціць залатым —
Міліёнамі зор без канца, без граніцы. (III, 213).

Лексема *ігра* ў нарматыўнай беларускай мове ўжываецца са значэннямі "выкананне музычнага твора на якім-н. інструменце; выкананне сцэнічнай ролі; тое, што і гульня; хуткая смена, пералівы колераў, святла і пад.; наўмысныя дзеянні; якія маюць пэўную мэту; тайныя задумы, інтрыгі" (ТСБМ, II, 527). Усе гэтыя значэнні знайшлі адлюстраванне ў паэтычным кантэксце паэта і разам з тым узнікла новае значэнне "вечарынка, гулянка":

Узносілі муры,
Каб княжыці ў мурах;
Ад зоркі да зары
Купаліся ў *іграх*. (IV, 25).

Узнікненню новага значэння ў слове садзейнічаў перанос, заснаваны на перанясенні назвы цэлага наймення на матэрыял, з якога зроблены прадмет. Так, лексема *мур* з асноўным значэннем "мураваны будынак; цагляная або каменная сцяна вакол чаго-н.; кладка" (ТСБМ, III, 181) развілася з новым адценнем "камень, цэгла":

Загадаў (Патоцкі) капаці яму,
Мураваці з *мура*,
Каб магілкі не размыла
Ні вада ні бура. (V, 94).

Слова *чужаніца* са значэннямі "чужы, нетутэйшы чалавек, іншаземны вораг, захопнік; не родны, не сваяк; чалавек, які па духу, поглядах і пад. чужы якому-н. асяроддзю" (ТСБМ, V, 319) шырока выкарыстоўвалася аўтарам. На аснове гэтых прамых значэнняў развілося новае прадметнае адценне "чужая зямля, краіна":

Ой, вам, гусі-вырайніцы,
Жыць нядоўга ў *чужаніцы*,
Зноў к нам прыплывеце,
Зноў вас будуць сустракаці
Нашы рэчкі, сенажаці,
Наша сонца ў цвеце. (IV, 19).

Дадатковыя значэнні і адценні значэнняў у Купалы набывалі не толькі вядомыя агульналітаратурныя лексічныя адзінкі, але і народна-гутарковыя словы. Так, у паўднева-заходніх гаворках зафіксаваны назоўнік *стар'е* са значэннем "старое адзенне". У паэтычных купалаўскіх радках слова пашырыла сваю семантыку "жабракі, старцы":

Ўтройцы, ўпарцы хрыпла старцы
Песню завялі.
Той там з лірай у тры шчыра
Струны задае,
Той з кантычкі, той з прывычкі
Модлы дзьме свае:

За змарлыя, за жывыя
 Душкі, за жыцце,
 За скацінку, за збажынку
 І за ўсе, за ўсе...
 Гэй, малітвам, быццам бітвам,
Стар'е аддалось (I, 336-337).

Гэты перанос адбыўся на аснове знешняга падабенства па адзенню і ўзросту, у выніку неадушаўлены прадмет набыў уласцівасці адушаўленасці.

Назоўнік *ланцуг* у беларускай мове абазначае “рад аднолькавых металічных звенняў, паслядоўна злучаных адно з адным; аковы, кайданы; перан. тое, што скоўвае свабоду, волю, гняце каго-н.; суцэльны рад, сукупнасць каго-н., чаго-н.; лінія байцоў, размешчаных на пэўнай адлегласці адзін ад другога; рад гор; перан. бесперапыннае ўзаемазалежнае развіццё чаго-н.; паслядоўны рад падзей, думак і пад.; спец. устаноўка з шэрагу злучаных паміж сабой элементаў, якія ўтвараюць суцэльную лінію; у рад адзін за другім” (ТСБМ, III, 19), дзякуючы незвычайнаму моўнаму асяроддзю, лексема *ланцуг* успрымаецца як аджыўшыя нормы жыцця, што скоўваюць волю, свабоду дзеянняў, маральна гнятуць каго-н. Вобразны перанос заснаваны на функцыянальным прызначэнні прыметы, які развіўся не ад прамых значэнняў, а пераноснага:

З васьмі чангарцаў пяцярых
 Няўдалых выйшла змагароў:
 Яшчэ нявольніцкіх старых
 Не пазбыліся *ланцугоў*.
 Камуна ім была няўцям,
 Трымаліся, як дзікуны:
 Палатку й то асобна там
 Сабе паставілі яны (V, 168).

Лексема *кайданы* замест пераноснага значэння “тое, што звязвае чалавека, пазбаўляе яго свабоды” набыла новы сэнс “чары каханя”:

Бровы, вочкі, губкі, шчочкі
 Аж завуць к пакусе,
 Грудзі пухны, як пампушкі,
 Не адходзь, – любуйся!
 Ой, дзяўчаткі! хоць вы гладкі
 Быццам маляваны, –
 Не хацеў бы я папасці
 Ў вашыя *кайданы* (I, 193).

Пераноснае значэнне набыў таксама назоўнік *папас* “ападкі, выпаданне”:

Халоднай пабелай магільна залег
 На зжатае поле, на скошаны лог.
 Лег пухам на лесе, на жоўтых лісцях,
 Абсеяў, абсыпаў прысады і шлях.
 Так высыпаў ззябна, бязрадасна снег
 У першы *папас* свой, у першы начлег. (IV, 41).

Па аналогіі з папярэднім выпадкам назоўнік *царыца* атрымаў новае значэнне ад пераноснага “тая, што пануе, першынствуе дзе-н., перавышаючы ўсіх якімі-н. якасцямі”. У яго вобразным ужыванні – гэта “бяда”, якая была спадарожнікам беларускага селяніна:

А шлюб возьмеш ты з *царыцай*,
 Што жыцце усе з табою
 Не захоча разлучыцца...
 Ой, шлюб возьмеш ты з бядою (II, 355).

Лексема *госця* ў сучаснай беларускай мове мае некалькі значэнняў “чалавек, запрошаны сваімі ці знаёмымі на якую-н. урачыстасць, частаванне; чалавек, які наведаў каго-н.

выпадкам або з пэўнай мэтай; асоба, афіцыйна запрошаная на якое-н. пасяджэнне, канферэнцыю, урачыстасць” (ТСБМ, II, 72). Шляхам спалучальнасці са словамі іншых тэматычных груп паэт дапоўніў семантыку новым значэннем нечаканая “вестка, навіна”:

Дол капаці на магілкі
 Бедачок спяшыць:
 Дома страшную меў *госцю*, –
 Нябожчык ляжыць. (II, 290).

Прыведзены прыклад паказвае, што гэтае слова атрымала новае значэнне на аснове пераносу на нечаканым дзеянні.

У назоўніка *стан*¹, які ўжываецца ў сучаснай беларускай мове са значэннямі “тулава, постаць чалавека; месца, на якім падпяраваюцца; разм. скроеныя і зшытыя па фігуры полкі палатна; ліф, верхняя палавіна сукенкі” (ТСБМ, V, 302) развілося новае пераноснае значэнне:

Каналамі злучылі мора з морам,
Стан Волга абняла Масквы-ракі,
 Плывуць па сініх караблі прасторах,
 Плывуць куды не плавалі вякі (IV, 355);
 Яшчэ не ўся работа зроблена,
 Не ўсе жніво у нас пажата, –
 Яшчэ краіны *стан* пагорблены,
 Як быў, застаўся ен гарбатым (V, 148).

У першым прыкладзе перанос адбыўся на аснове вобразнага ўжывання наймення, калі постаць чалавека параўноўваецца з рэчышчам ракі.

Сярэднебеларускім гаворкам вядома лексема *прыселле* са значэннем “ваколіца, наваколле”. Шырока ўжывалася яна і ў паэтычных радках паэта з вышэй пералічанымі значэннямі, а таксама з новым адценнем “асяроддзе, у якім знаходзілася маладая краіна”:

Багацце ў нашым маладым *прыселлі*
 З павагаю засела на куце
 І клапатліва, ў будні і ў нядзелі
 Пшанічны каравай для нас пячэ.
 Мы, гордыя сваёю доляй, воляй
 І добрай славаю паміж людзей (IV, 354).

Новае значэнне з’явілася ў выніку пераносу на аснове падабенства па размяшчэнню, месцазнаходжанні прадмета.

Моўнае асяроддзе садзейнічала ўзнікненню новага значэння ў назоўніка *тканіна*. У сучаснай беларускай мове ён выступае са значэннямі “выраб, атрыманы ў працэсе ткання на ткацкім станку; матэрыял, матэрыя; перан. тое, што складае аснову, змест якога-н. мастацкага твора” (ТСБМ, V, 489). На аснове пераноснага значэння гэта лексема набыла новае адценне “мова”, бо з’яўляецца адным з асноўных крытэрыяў у працэсе гістарычнага фарміравання беларускай нацыі:

Патварыліся народы, гасударствы, а з імі свае абычаі, свае парадкі, свае думкі,
 і, разумеецца, у кожнага такога народа свая родная мова. Дайсці да гэткага ладу-
 парадку на свеце, які мы цяпер бачым, патрэбала цэлыя дзесяткі тысячаў лет, а мо’
 і мільёнаў; тысячы, а мо’ і мільёны лет ткала жыццё сваю прыгожую на зямлі
тканіну. (VII, 182).

Лексічная адзінка *вырай* ў беларускай мове мае значэнні “цеплы край, куды вылятаюць на зіму пералетныя птушкі; чарада пералетных птушак” (ТСБМ, I, 569). Як вядома, птушкі вылятаюць у вырай, каб пракарміцца, а з наступленнем цяпла вяртаюцца ў родныя мясціны. Гэта паслужыла падставай для развіцця новага пераноснага значэння “кармленне” на аснове функцыянальнага прыпадабнення па дзеянню:

Топчучы верас і мох
 Цёмных імшараў і лоз,

Выбрыў (воўк) на сонны разлог,
На апляснелы пакос...
Ноч – ен на *вырай*, на жыр;
Дзень – у бярогу, як смоўж... (II, 164).

У аснове гэтага пераносу ляжыць новае пераноснае значэнне абстрактнага паняцця *перапляс* “пераплет, незвычайнае становішча”:

З парога казалі, як след: “..пахвалены!”
– Навекі! – сказаў гаспадар на паклоны
І просіць садзіцца. Мы селі на лаве.
Ці гладка рэч, думаю пойдзе аб справе?
Не быўшы ў такіх *пераплясах* ніколі,
Сам неяк не свой ды баюсь мімаволі (II, 21).

Народным гаворкам гэты назоўнік вядомы са значэннем “скокі (танцы) навыверадкі”.

Субстантыўная метафара складае шматлікую групу ў мове твораў Я.Купалы. Гэта абумоўлена разнастайнасцю аўтарскіх успрыманняў, адчуванняў, вобразаў і з’яў рэчаіснасці. У яе аснове ляжаць метафарычныя пераносы, заснаваныя на дзеянні, інтэнсіўнасці ці асаблівасцях яго працякання, знешнім падабенстве, форме, характэрных прыметах і агульнасці функцыянальнага падабенства. Неабходнай ўмовай рэалізацыі ў мове метафарычнага значэння з’яўляецца кантэкст.

Літаратура

1. Виноградов В.В. К спорам о слове и образе // Вопросы литературы – 1960, № 5 – С. 92–93.
2. Арутюнова Н.Д. Языковая метафора. В кн.: Лингвистика и поэтика – М.: Наука, 1979 – С. 163.
3. Купала Янка. Збор твораў: У 7 т. – Мн., 1972-1976, Т.ІІІ – С. 167 (У далейшым спасылкі падаюцца па гэтым выданні з указаннем у дужках тома і старонкі).

Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Францыска Скарыны

Паступіў 15.10.01